

έλξη και πάθος

π. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΘΕΡΜΟΣ
Ψυχίατρος - Δρ Θεολογίας

έλξη και πάθος

ΜΙΑ ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ
ΤΗΣ ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑΣ

Επιμέλεια έκδοσης:
Βασίλης Αργυριάδης

Έν πλῶ

© Εκδόσεις Έν πλω
Κολοκοτρώνη 49, Αθήνα 105 60
Τηλ.: 210 3226343 - Fax: 210 3221238
e-mail: info@enploeditions.gr
www.enploeditions.gr
facebook.com/enploeditions.gr

Α΄ έκδοση: Φεβρουάριος 2016

ISBN: 978-960-9550-70-3

Σε όσους το παλεύουν
σε όσους δεν θέλουν να το παλέψουν
και σε όσους πασχίζουν να συνδράμουν και τις δύο ομάδες.
Επ' ελπίδι...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	13
---------------	----

Α΄ ΜΕΡΟΣ

Τι είναι;.....	25
A. Συχνότητα.....	25
B. Προβλήματα ορισμού.....	31
Γ. Κοινωνικές αντιλήψεις.....	38
Δ. Ρευστότητα σεξουαλικού προσανατολισμού.....	50

Πού οφείλεται;.....	61
A. Εγγενές ή περιβαλλοντικό;.....	61
B. Ψυχαναλυτικές θεωρίες.....	65
Γ. Ορμόνες.....	83
Δ. Γενετικοί παράγοντες.....	86
E. Εξωγενείς εμπειρίες.....	94
Z. Πολυπαραγοντικό ζήτημα.....	97

Από ποια οικογένεια βγαίνουν;.....	107
------------------------------------	-----

Πώς αισθάνονται;.....	117
A. Πορεία συνειδητοποίησης.....	117
B. Οδύνη και κακοποίηση.....	123
Γ. Ποιότητα των σχέσεων.....	135

Αλλάζει;.....	149
A. Στοιχεία ερευνών.....	149
B. Διαμάχες και πολιτικές.....	170

Ομοφοβία.....	203
A. Η ανδροκεντρικότητα του προβλήματος.....	203
B. Προκαταλήψεις.....	214
Γάμος ομοφυλόφιλων και απόκτηση παιδιών.....	221
A. Φιλοσοφικές και ψυχοδυναμικές διχογνωμίες.....	221
B. Εμπειρικά δεδομένα.....	249

Β ΄ ΜΕΡΟΣ

Η αμηχανία του χριστιανικού κόσμου.....	275
A. Διχασμός των χριστιανικών ομολογιών.....	275
B. Αυτοκριτική των χριστιανών.....	286
Παραδοσιακές θεολογικές θεωρήσεις.....	291
A. Βιβλικές καταδίκες.....	291
B. Ρωμαιοκαθολικά ντοκουμέντα.....	304
Γ. Αγγλικανικές τοποθετήσεις.....	321
Δ. Η κλήση των ανθρώπων απέναντι στο πρόβλημα.....	328
‘Αναθεωρητικές’ θεολογικές ερμηνείες.....	343
A. Η ανατρεπτική αξία της ανθρώπινης εμπειρίας.....	343
B. Ακύρωση βιβλικών στερεότυπων.....	357
Γ. Αρχαίες πολιτισμικές αντιλήψεις για τα φύλα.....	381
Δ. Η αποδοχή της ομοφυλοφιλίας.....	402
Απόψεις ορθοδόξων.....	425
Ανάγκη και τρόποι ποιμαντικής παρουσίας.....	469
A. Δυσκολίες της ποιμαντικής δράσης.....	469
B. Περιεχόμενο της ποιμαντικής προσπάθειας.....	499

Γ΄ ΜΕΡΟΣ

Ρευστότητα φύλου: το πολιτισμικό περιβάλλον των ομοφυλόφιλων διεκδικήσεων	515
A. Αποσύνδεση κοινωνικού-ψυχολογικού φύλου από το βιολογικό φύλο.....	515
B. Κριτική που ασκήθηκε στην queer θεωρία.....	555
Το όραμα της ανδρογυνίας	569
A. Αρχαίες και νεώτερες μορφές σύγκλισης των φύλων.....	569
B. Ναρκισσιστική φαντασίωση ολότητας.....	579
Ομοφυλόφιλη και queer θεολογία	589
Εσχατολογική υπέρβαση των φύλων	605
A. Γρηγόριος Νύσσης και Μάξιμος Ομολογητής.....	605
B. Ο ετερόφυλος γάμος ως μίμηση Χριστού.....	617

ΕΠΙΠΟΓΟΣ

Προοπτικές προς μια θεολογική τοποθέτηση	635
A. Το όλον ως εναγκαλισμός του μερικού.....	635
B. Οδοδείκτες για μια στρατηγική αρχών.....	640
Βιβλιογραφία	651
Ελληνόγλωσσο ευρετήριο ονομάτων.....	689
Ξενόγλωσσο ευρετήριο ονομάτων.....	691
Ευρετήριο εννοιών, χωρών, φορέων.....	701
Ευρετήριο αγιογραφικών χωρίων.....	707
Έργα του ιδίου.....	711

Όταν ο Ιησούς μάς λέει για τον Πατέρα Του, δεν Τόν εμπιστευόμαστε.
Όταν μας δείχνει τον Οίκο Του, αποστρέφουμε το πρόσωπό μας.
Μα όταν μας εκμυστηρεύεται πως διατελεί 'εν πληγή ων',
αφουγκραζόμαστε, όντας Γνώριμοι της Πληγής κι εμείς.

(Emily Dickinson, *Επιστολή*,
Επειδή δεν άντεχα να ζήσω φωναχτά,
εκδ. Γκούτενμπεργκ, 2013, σ. 520)

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

-Η μετάφραση στη νέα ελληνική των χωρίων της Αγίας Γραφής προέρχεται από την ιστοσελίδα της Βιβλικής Εταιρείας <https://www.bible.com/el>.

-Στον πίνακα βιβλιογραφίας η πρώτη χρονολογία αναφέρεται στο έτος κυκλοφορίας του πρωτοτύπου και η δεύτερη στο έτος κυκλοφορίας της μετάφρασής του στα Ελληνικά. Το ίδιο και σε κεφάλαια συλλογικών τόμων: η πρώτη χρονολογία αναφέρεται στην πρώτη δημοσίευση του άρθρου και η δεύτερη στην χρονολογία αναδημοσίευσής του στον συλλογικό τόμο. Στις βιβλιογραφικές αναφορές εντός του κειμένου αναγράφεται πάντα το έτος πρώτης κυκλοφορίας της πηγής.

-Στον πίνακα βιβλιογραφίας ακολουθείται η σειρά του αγγλικού αλφαβήτου και τα ελληνικά επώνυμα τοποθετήθηκαν ως εξής: το Β στο V, το Γ στο G, το Θ στο T, το Χ στο H. Όσα επώνυμα ξένων συγγραφέων κυκλοφόρησαν στην ελληνική μετάφρασή τους εξελληνισμένα, εδώ τοποθετούνται στην οικεία θέση με βάση την ξένη γραφή.

-Χρησιμοποίησα στην παθητική φωνή την ορθογραφία την οποία θεωρώ σωστή, αλλά στα παραθέματα κράτησα την δική τους.

-Τα πλάγια της έμφασης σε κείμενο έξω από τα εισαγωγικά είναι δικά μου. Μέσα σε παράθεμα αποτελούν επιλογή του συγγραφέα.

-Οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις που παρατίθενται στην βιβλιογραφία επιβεβαιώθηκαν για τελευταία φορά στις 31 Ιουλίου 2015.

-Γράφω τη λέξη *Εκκλησία* με κεφαλαίο μόνο όταν πρόκειται για την Ορθόδοξη. Εξάιρεση αποτελούν οι περιπτώσεις όπου γράφεται με κεφαλαίο μέσα στο πρωτότυπο παράθεμα.

-Η ένδειξη ό.π. (όπου παραπάνω) αναφέρεται στο αμέσως προηγούμενο μνημονευθέν έργο.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Πρέπει να ήταν Δεκέμβρης του 2001, ένα κρύο βράδυ, όταν στο αμφιθέατρο της Ιατρικής Σχολής Θεσσαλονίκης είχα την χαρά να είμαι ομιλητής σε μια συζήτηση για τον έρωτα. Γύρω στους τριακόσιους νέους παρέμειναν για περίπου τρεις ώρες, υποβάλλοντας διαρκώς ερωτήματα γι' αυτό το αίσθημα που γοητεύει και ταυτόχρονα βασανίζει τον άνθρωπο όσο ζει πάνω στη γη.

Λίγους μήνες μετά μια κοπέλα έμπαινε στο γραφείο μου για να μου πει πως ήταν παρούσα στην εκδήλωση και πως την είχε αγγίξει η απάντησή μου όταν είχε τεθή ένα ερώτημα για την ομοφυλοφιλία. Η ίδια ελκόταν από γυναίκες, συμπλήρωσε, και δακρύζοντας ανέφερε ότι, αρκετά ενοχοποιημένη μέχρι τώρα, ήταν η πρώτη φορά που άκουγε κάποιον να απαντά ότι ενδέχεται να πρόκειται για σταυρό.

Δεν είμαι σε θέση να γνωρίζω πόσο η συγκίνηση από τον πόνο εκείνης της νέας γυναίκας με οδήγησε, τόσα χρόνια μετά, στην απόφασή μου να ασχοληθώ με το θέμα. Εικάζω ότι μάλλον θα συνετέλεσε και αυτό, όπως και άλλοι παράγοντες: η διανοητική περιέργεια για μια κατάσταση που οι ετεροφυλόφιλοι αδυνατούμε να κατανοήσουμε, η συνειδητοποίηση πως για πρώτη φορά στην ιστορία η ομάδα αυτή φιλοδοξεί μαχητικά να γίνει μέρος της καθημερινότητάς μας την ώρα που η κοινωνία παρακολουθεί αμήχανη, καθώς και η φτώχεια του θεολογικού και ποιμαντικού προβληματισμού μαζί με τις εκκλήσεις πολλών κληρικών ('αυξάνονται όσοι προσέρχονται σε μάς και δεν ξέρουμε πώς να τούς αντιμετωπίσουμε'). Μάλλον όλα αυτά μαζί έκαναν την ιδέα να ωριμάσει και να οδηγήσει στο αποτέλεσμα που κρατάτε στα χέρια σας.

Από την σιωπή στην οποία επί αιώνες είχε καταδικασθή αυτή η ανθρώπινη κατάσταση τώρα έχει βγει στο προσκή-

νιο. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης πρωτοστατούν σε αυτή την απελευθέρωση, τόσο με την μορφή ειδήσεων όσο και με την μυθοπλασία (ταινίες και σειρές). Παρατηρούμε αμύηχανοι την εντυπωσιακή αύξηση και εξάπλωσή της, εν μέρει πλασματική βέβαια αφού σήμερα δεν υπάρχουν οι αναστολές εκείνες που κρατούσαν το μυστικό αυτό στο σκοτάδι. Ο αντίστοιχος ομοφυλόφιλος ακτιβισμός εργάζεται δραστήρια προς αυτή την κατεύθυνση. Η δικαιολογημένη δυσφορία που ορισμένες δραστηριότητες του ακτιβισμού αυτού μας προκαλούν δεν πρέπει να γίνει άλλοθι για να παραμελήσουμε τον προβληματισμό και απλώς να ‘κλείσουμε’ το θέμα λέγοντας ότι πρόκειται για διεστραμμένους ή ανισόροπους.

Αγωνίσθηκα γράφοντας να μην υποκύψω σε νόρμες, από όπου και αν προέρχονται. Αν σε κάποια σημεία διαπίστωσα ότι συμφωνώ με τους ομοφυλόφιλους, αυτό δεν με εμπόδισε να τούς ασκήσω κριτική. Από τη άλλη, η δική μου πίστη δεν αισθάνθηκα να περιορίζει την ελευθερία της σκέψης μου. Καθώς έχει αρχίσει να αναπτύσσεται ένας πραγματικός ‘πόλεμος’ μεταξύ ομοφυλόφιλου κινήματος και Εκκλησίας, αυτός συνοδεύεται από τις αντίστοιχες ανακριβείς δηλώσεις που χαρακτηρίζουν πάντα τους πολέμους, γνωστές ως προπαγάνδα. Προσπάθησα συνειδητά να μείνω εντελώς ελεύθερος από αυτή και από τα προκατασκευασμένα σχήματά της. Θα ήθελα να δηλώσω ότι χάρηκα την αίσθηση αυτής της ελευθερίας κατά το διάστημα που εκπονούσα το βιβλίο.

Αν σας τρομάζει ο όγκος του βιβλίου χρειάζεται να δώσω ορισμένες εξηγήσεις. Η αρχική πρόθεση, όταν ακόμη αγνοούσα το τοπίο, ήταν για κάτι μικρότερο. Μόλις άρχισα την εξερεύνηση, όμως, ανακάλυψα πως έπρεπε να πλοηγηθώ σε ωκεανό. Όχι μόνο η βιβλιογραφία ήταν αχανής, αλλά και οι τομείς του επιστητού τους οποίους κάλυπτε αναρίθμητοι. Πρόκειται για ένα ζήτημα που εμπίπτει στην ιατρική και

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

στην φιλοσοφία, που διερευνάται από την κοινωνιολογία και την στατιστική, που προσεγγίζεται από την θεολογία και από την πολιτισμική θεωρία. Πώς τα βγάζεις πέρα με αυτό το εύρος χωρίς να προδώσεις την συνθετότητά του;

Γρήγορα διαπίστωσα ότι βρισκόμουν μπροστά σε ένα επίμοχθο και υπεύθυνο έργο, να ξεχωρίσω το ουσιώδες από μια βιβλιογραφία που περιλαμβάνει εκατοντάδες βιβλία και χιλιάδες άρθρα. Πράγματι, συναντά κανείς άρθρα για την ομοφυλοφιλία σε επιστημονικά περιοδικά τα οποία εκτείνονται σε απίστευτα ευρύ φάσμα κλάδων της γνώσης, από την γενετική ως την βιβλική ερμηνευτική και από την οικογενειακή θεωρία ως την κριτική του πολιτισμού. Ίσως αν γνώριζα από την αρχή τον όγκο της δουλειάς να μην είχα τολμήσει να την αποπειραθώ. (Αλλά κάπως έτσι δεν συμβαίνει και με όλα τα επιτεύγματα της ζωής;). Προσπάθησα λοιπόν να δαμάσω το υλικό αυτό με έναν τρόπο που να παράγει νόημα, πρώτα για μένα και κατόπιν για τον αναγνώστη, αφού αν δεν αφομοίωνα εγώ την γνώση δεν θα ήμουν σε θέση να την μεταδώσω. Αν πέτυχα θα το κρίνει ο ίδιος. Αλλά καλό είναι να γνωρίζει ότι το μέγεθος αυτού του τόμου προέκυψε μετά από αυστηρότατη επιλογή των πηγών!

Πρόκειται για μια προσπάθεια που άρχισε τον Δεκέμβριο του 2010 και παραδίδεται πέντε χρόνια μετά. Το πλήθος των παράλληλων ασχολιών επέβαλλε άνισο ρυθμό στην δουλειά, αλλά υπήρξαν και περίοδοι εντατικής εργασίας. Μια από αυτές ήταν το καλοκαίρι του 2014 όταν η τρίμηνη παραμονή μου στο Institute for the Medical Humanities (της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Τέξας) επέτρεψε την συλλογή άφθονου υλικού, κυρίως ως προς το γ' μέρος του βιβλίου. Μια περίληψη του μέρους αυτού παρουσιάστηκε τότε στους καθηγητές και στους μεταπτυχιακούς φοιτητές του Ινστιτούτου. Επίσης μερικές βασικές θέσεις του βιβλίου παρουσιά-

σθηκαν σε εισήγηση που ανέπτυξα τον Νοέμβριο του 2015 στο συνέδριο της Αμερικανικής Ορθόδοξης Εταιρείας Ιατρικής, Ψυχολογίας, και Θρησκείας (OCAMPR) στην Βοστώνη.

Πολλοί αναγνώστες ενδέχεται να παραξενευθούν από το μέγεθος του βιβλίου και να αναρωτηθούν γιατί χρειάζοταν τόση πολλή εργασία για ένα ζήτημα στο οποίο θεωρούν την απάντηση αυτονόητη. Η αιτία εντοπίζεται στην ανάγκη να έχουμε πάντα εμπεριστατωμένη ενημέρωση πριν πάρουμε θέση ή αναλάβουμε δράση. Θεωρώ αδιανόητο να αποφαινόμεστε για ένα τέτοιο ζήτημα χωρίς γνώση των συζητήσεων που λαμβάνουν χώρα διεθνώς. Δεν είναι επιτρεπτό ο τόπος μας να μένει σε άγνοια των βασικών πολιτισμικών ρευμάτων και επιστημονικών συζητήσεων. Ταυτόχρονα η ενασχόληση με τα δήθεν αυτονόητα οξύνει την θεολογική μας ευαισθησία. Πριν καυχηθούμε για τις απαντήσεις είναι καλό να μάθουμε να θέτουμε τις σωστές ερωτήσεις. Και τότε ίσως να διαπιστώσουμε ότι ορισμένες από τις απαντήσεις είναι απροσδόκητες, όπως σε αρκετά σημεία συνέβη με αυτό το βιβλίο, όπου είδα να ανατρέπονται στερεότυπα και αυτονόητα.

Ποιος ήταν ο στόχος μου; Κατ' αρχήν διεπιστημονικός: θέλησα να αντλήσω από την (ψυχιατρική, την ψυχολογία, την θεολογία, την φιλοσοφία, και την κοινωνιολογία. Αποφάσισα να ξεκινήσω από τα επιστημονικά για να καταλήξω στα θεολογικά. Η επιλογή μου αυτή πηγάζει από την πεποίθηση πως η θεολογία οφείλει να ακούει καλά όλους τους υπόλοιπους λόγους προκειμένου να αρθρώσει τον δικό της λόγο. Δεν είναι αυτή η περίπτωση συνήθως. Οι κληρικοί και θεολόγοι συνήθως βιαζόμαστε να αποφανθούμε πριν κατανοήσουμε την πραγματικότητα. Ειδικά ως προς την ομοφυλοφιλία φοβάμαι ότι ούτε καν αποφαινόμεστε. Ελλείπει η νηφαλιότητα και περισσεύει ο πανικός. Σε μερικούς εκκλησιαστικούς κύκλους λες και επικρατεί η πεποίθηση ότι όσο

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

περισσότερο φωνάζεις κατά της ομοφυλοφιλίας τόσο πιο πιστός στην παράδοση είσαι. Αν δεν πανικοβάλλεσαι σημαίνει ότι την εγκρίνεις.

Ουσιαστική θεολογική εμβάθυνση στο πρόβλημα της ομοφυλοφιλίας δεν υφίσταται. Μέχρι τώρα οι όποιες απόπειρες να αρθρωθή θεολογικός λόγος απλώς καταλήγουν στο να επαναλαμβάνουν κάποια χωρία, τα ίδια πάντα, απολύτως ανεπεξέργαστα. Μιλώ για τις πιο σοβαρές (συγκριτικά) απόπειρες, επειδή ο υπόλοιπος δημοσιογραφών εκκλησιαστικός λόγος κινείται σε τόσο χαμηλό επίπεδο ώστε είναι μάταιο να μπει κανείς σε συζήτηση μαζί του. Οι άνθρωποι αυτοί, επίσης, είναι απρόθυμοι να διαχωρίσουν τις θεολογικές συνεισφορές των Πατέρων από τις πολιτισμικές αντιλήψεις τους, περιβάλλοντας έτσι το σύνολο του έργου τους με μια μυθοποιητική εξωιστορική αχλύ. Ήταν και αυτό ένα έργο που αποπειράθηκα να επιτελέσω: να διαβάσω ‘πίσω από τις γραμμές’, να διακρίνω από το παρελθόν τι έρχεται από την φωνή του Θεού και τι από τον περιβάλλοντα πολιτισμό της εποχής. Αν κάποιος δεν αποδέχεται αυτή την διάκριση, δυστυχώς δεν υπάρχει περιθώριο συνεννόησης μαζί τους.

Μια από τις βασικές προκλήσεις του βιβλίου ήταν να αναιρέσει την διαδεδομένη στους πιστούς νοοτροπία πως η ομοφυλοφιλία αποτελεί κατά βάση απλώς σεξουαλικό ζήτημα. Αν στο παρελθόν δικαιολογείτο κάπως να αντιμετωπίζεται η σεξουαλικότητα αποχωρισμένη από το συναίσθημα, με τις σημερινές προόδους της επιστήμης, αλλά και την απλή καθημερινή εμπειρία, αυτό είναι αδιανόητο. Οι μόνοι που επιμένουν σήμερα να βλέπουν την σεξουαλικότητα απογυμνωμένη από το ψυχικό της περιεχόμενο είναι δύο απροσδόκητα αντίθετες ομάδες: όσοι δημιουργούν πορνογραφία (και μαζί όσοι ζουν σύμφωνα με τις επιταγές της),

καθώς και οι σκληροπυρηνικοί πιστοί όλων των θρησκειών. Η σύνδεση, επομένως, της ομοφυλοφιλίας με τον συναισθηματικό κόσμο και με τις περιπέτειες του έρωτα, αποτελεί πράξη οφειλόμενης εντιμότητας, αλλά βέβαια καθιστά την διερευνήση δυσκολότερη και τα ερωτήματα απαιτητικότερα.

Εξ άλλου το βιβλίο φιλοδοξεί να κινηθή και σε μη θεολογικές επιστημονικές περιοχές, οι οποίες μέχρι τώρα παρέμεναν αδούλευτες. Για παράδειγμα, εξ όσων γνωρίζω, δεν έχει αναπτυχθή στα Ελληνικά επαρκής ψυχολογικός ή φιλοσοφικός λόγος ο οποίος να ασκεί κριτική είτε στην ομοφυλοφιλία είτε στην θεωρία ρευστότητας φύλου. Η διεπιστημονικότητα την οποία η εργασία αυτή θέλει να υπηρετήσει, έχει ως πρόθεση να αποσπάσει τα σοβαρά αυτά θέματα από τον αφρό της δημοσιότητας (όπου φαίνεται να θριαμβεύουν χωρίς αντίπαλο) και να τα μεταφέρει εκεί όπου πραγματικά ανήκουν: στην βάσανο του απροκατάληπτου λόγου, στην δίψα για την αλήθεια, και στην επιθυμία για προσφορά.

Από την αρχή είναι σκόπιμο να ξεκαθαρίσω ότι συνειδητά απέκλεισα ορισμένες περιοχές έρευνας, απλά επειδή ήταν ανθρωπίνως αδύνατο. Δηλαδή δεν θα αναφερθώ στην ιστορία της ομοφυλοφιλίας και των σχετικών με αυτή σπουδών¹, στην σχέση της με την επιδημία του AIDS, στα νομικά

¹ Ενδεικτικά: για την ιστορία της ομοφυλοφιλίας βλ. *Ομοφυλοφιλία: μια παγκόσμια ιστορία*, επιμέλεια Ρ. Άλντριχ, εκδ. Πάπυρος. Για την εξέλιξη των επιστημονικών αντιλήψεων γύρω από την ομοφυλοφιλία βλ. Garland Allen (1997). *The Double-Edged Sword of Genetic Determinism: Social and Political Agendas in Genetic Studies of Homosexuality, 1940-1994. Science and Homosexualities*. (Ed. V. Rosario). Routledge, 242-270 και Terry Jennifer (1997). *The Seductive Power of Science in the Making of Deviant Subjectivity*, στο ίδιο, 271-295. Για την ανάπτυξη των 'ομοφυλόφιλων σπουδών' βλ. Plummer Ken (1992). *Speaking its Name: Inventing a Lesbian and Gay Studies. Modern Homosexualities: Fragments of Lesbian and Gay Experience*. (Ed. K. Plummer). Routledge, 3-25.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ζητήματα που έχουν τεθή ανά τον κόσμο, στον ακτιβισμό των ομοφυλόφιλων κινημάτων, σε εμπειρίες και αφηγήσεις ομοφυλόφιλων, στην στάση των άλλων θρησκειών απέναντί της, στους κανόνες Πατέρων και Συνόδων (επειδή το σκεπτικό τους υπάγεται στην εν γένει πατερική σκέψη την οποία σχολιάζω στο βιβλίο). Όλα αυτά αποτελούν ενδιαφέρουσες περιοχές αλλά επέλεξα να ασχοληθώ με τις πτυχές εκείνες τις οποίες θεωρώ πλέον επείγουσες στην έρευνα και πλέον απαραίτητες στην ανάληψη δράσης.

Άρχισα αυτή την προσπάθεια με ανοιχτή διάθεση, μη γνωρίζοντας εκ των προτέρων πού θα με βγάλει. Επέδειξα πνεύμα μαθητείας και όχι πρόθεση για προκατασκευασμένες απαντήσεις. Όπου ο διάλογος ήταν πολωμένος, παρουσιάζω και τις δύο πλευρές. Εκεί που υπάρχουν πορίσματα αναδεικνύω, όπου ακόμη επικρατεί αβεβαιότητα δεν το κρύβω. Αποφάσισα να αφήσω τα κείμενα να μιλήσουν, γι' αυτό και ο αναγνώστης θα βρει εκτεταμένα αποσπάσματα. (Για κάποιους ορισμένα κείμενα θα είναι ανυπόφορα, αλλά αισθάνθηκα την υποχρέωση να είμαι έντιμος). Δεν αρνήθηκα την προσωπική μου συμβολή και κριτική, στα σημεία όπου είχα διαμορφωμένη γνώμη, και έτσι μπαίνω σε διάλογο με τα κείμενα. Γνωρίζοντας τι υλικό είχα στη διάθεσή μου είμαι τελικά ευχαριστημένος από το αποτέλεσμα. Αλλά αυτό δεν έχει πολλή σημασία, αφού όλα κρίνονται στην αποτελεσματικότητά τους. Το ζητούμενο είναι αν και πόσο το βιβλίο αυτό θα βοηθήσει πάνω απ' όλα τους ίδιους τους ομοφυλόφιλους, καθώς και τους επιστήμονες και τους ποιμένες.

Και έχουμε τόσο πολύ ανάγκη την ποιμαντική... Αιφνιδιασμένοι από την (όντως θρασεία) δημοσιότητα του θέματος αρνούμαστε να συνειδητοποιήσουμε πως η ομοφυλόφιλη έλξη είναι η καθημερινή πραγματικότητα πολλών αδελφών μας, κάποιιοι εκ των οποίων θέλουν να είναι και πιστοί.

Αλλά και όσων βρίσκονται μακριά από την Εκκλησία, που όμως κινούνται ανάμεσά μας. Είναι κανόνας πως ό,τι δεν κατανοούμε τείνουμε να το εκλαμβάνουμε ως τερατώδες. Και τότε αρχίζει η διαδικασία απανθρωποποίησης του άλλου, στο τέρμα της οποίας βρίσκεται η απόρριψη. Ο δρόμος τον οποίο εγκαινιάζει ο φόβος είναι πάντοτε προορισμένος να καταλήγει στο μίσος.

Αλλά κατά την γνώμη μου δεν αρκεί να μην φοβόμαστε τους ομοφυλόφιλους ή να μην είμαστε επιθετικοί μαζί τους. Χρειάζεται να αναπτύξουμε την επίγνωση ότι ταξιδεύουμε μαζί τους μέσα στην ίδια φθορά της ανθρωπίνης φύσης, ότι δεν μπορούμε να σχεδιάζουμε τα προγράμματα συμπαράστασης με τη νοοτροπία ότι συγκαταβαίνουμε στους τάχα αδύναμους. Από την εκπόνηση αυτού του βιβλίου αισθάνθηκα (και ελπίζω το ίδιο να νοιώσει και ο αναγνώστης) ότι τα όποια καλά προκύψουν από την ενασχόληση και την συμπάρασταση προς εκείνους που έλκονται από το ίδιο φύλο έχουν και θα πρέπει να έχουν αντίκρουσμα και για εμάς. Αυτό ισχύει και στο κοσμικό πλαίσιο, αφού με αφορμή την ομοφυλοφιλία καλούμαστε να αναλογισθούμε το νόημα του έρωτα και του γάμου, πολύ περισσότερο όμως εφαρμόζεται στον εκκλησιαστικό χώρο. Οι θεολογικές μας απαντήσεις προς τους ομοφυλόφιλους δεν ανασύρονται έτοιμες από κάποια συρτάρια αλλά εκπονούνται όπως λέει η λέξη, με πόνο. Πόνο καρδιάς, αλλά και πόνο διανοητικό. Ίσως από το υλικό που αποθησαυρίστηκε σε αυτό το βιβλίο ο ετερόφυλος γάμος να ανακαλύψει κάτι παραπάνω ως προς το γιατί υπάρχει και ποια είναι η κλήση του.

Κατά την διάρκεια αυτής της πενταετίας είχα γόνιμες συζητήσεις επί του θέματος με τον π. Stephen Muse, τον Δημήτρη Κυριαζή και τον Δημήτρη Καραγιάννη. Ο καθηγητής Φίλιππος Μαμαλάκης και η Eleana Silk, βιβλιοθηκάριος

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

της Σχολής του Αγίου Βλαδιμήρου, με βοήθησαν ως προς την πρόσβαση σε συγκεκριμένη βιβλιογραφία. Μεταφραστική βοήθεια προσέφεραν οι κυρίες Πολυξένη Τσαλίκη-Κιοσόγλου και Ηλέκτρα Πανοπούλου. Όλους αυτούς ευχαριστώ θερμά. Μεγάλη είναι η ευγνωμοσύνη μου προς τους φίλους των εκδόσεων *En plw*, οι οποίοι από την αρχή αγκάλιασαν με ενθουσιασμό το έργο παρέχοντας κάθε δυνατή διευκόλυνση.

Το βιβλίο αφιερώνεται με αγάπη και ελπίδα σε όσους τους αφορά, είτε τους εκφράζει, είτε όχι – και περισσότερο σε αυτούς.

Α΄ Μέρος

Σαν παιδιά σε άμαξα,
ταξίδευαν σε απέραντες αποστάσεις,
χωρίς καμία επίγνωση του προορισμού τους.

(Γκράχαμ Γκρην, *Η δύναμις και η δόξα*,
εκδ. Πόλις, 2015, σ. 72)

Τι είναι;

A. Συχνότητα

Η νεωτερικότητα επέφερε μια καθοριστική μεταβολή στο ψυχοκοινωνικό καθεστώς της ομοφυλοφιλίας. Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα οι ομοφυλόφιλες πράξεις ήταν απλώς (απαγορευμένες) πράξεις, αλλά τότε άρχισε να σχηματίζεται η αντίληψη για μια κατηγορία ανθρώπων, τάξη, ιδιότητα, τρόπο ζωής. Η εν γένει μετάβαση από το καθεστώς των πράξεων στο αίσθημα ταυτότητας αποτελεί μορφή της αναστοχαστικότητας, που με τη σειρά της συνιστά μια από τις ιδρυτικές εξελίξεις των νεώτερων χρόνων. Πράγματι, τόσο οι ομοφυλόφιλες συμπεριφορές της αρχαιότητας όσο και εκείνες που μέχρι τα τελευταία χρόνια καταγράφει η κοινωνική ανθρωπολογία, απέχουν από την έννοια μιας συστατικής ομοφυλοφιλίας η οποία εγκαθιδρύει ταυτότητα, όπως την έχει γνωρίσει τον τελευταίο αιώνα ο Δυτικός κόσμος (Reck 2008). Με την είσοδο στη μετανεωτερικότητα οι αλλαγές έγιναν ακόμη πιο ριζικές, όπως θα έχουμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε κατά την πορεία του βιβλίου².

² Πολλοί έχουν υποστηρίξει πως οι ομοφυλόφιλες σχέσεις μπορούν να ενταχθούν σε εκείνο που ο Giddens ονομάζει αμιγή (pure) σχέση, εκείνη δηλαδή τη σχέση συντροφικότητας η οποία υπάρχει καθ' εαυτήν και μόνο, χωρίς εξωτερική αιτιολόγηση, παρά μόνο για αυτά που μπορεί να αντλήσει ο καθένας από τον άλλο, χωρίς τη διαμεσολάβηση των θεσμών: «Η αμιγής σχέση είναι μέρος μιας εγγενούς ανακατασκευής της οικειότητας» (Giddens 1992, σ. 89). Είναι ακριβώς εξ αιτίας αυτής της πολιτισμικής αλλαγής, θεωρώ, που αρχίζει να επικρατεί στην εποχή μας η γνωστή άνεση στην έκφραση και βίωση της ομοφυλοφιλίας, η οποία τόσο πολύ ξενίζει και σοκάρει όσους σκέφτονται με όρους νεωτερικούς, πολλώ μάλλον προνεωτερικούς. Ο εσαυτός πανηγυρίζει επειδή επιτέλους καθορίζεται με μη θεσμικούς όρους.

Παρά τις διαφορές στις ερμηνευτικές υποθέσεις και στο ψυχοκοινωνικό καθεστώς (διαφορές που θα γίνουν αντικείμενο του α' μέρους του βιβλίου), η ομοφυλοφιλία φαίνεται να αποτελεί παγκόσμια και διαχρονική σταθερά. Οι ερευνητές που μελέτησαν την ομοφυλοφιλία από διαπολιτισμική άποψη παρατήρησαν έναν ορισμένο αριθμό σταθερών δεδομένων. Έτσι ο κοινωνιολόγος Frederick Whitam (1983), αφού εργάστηκε πολλά χρόνια μέσα σε ομοφυλοφιλικές κοινότητες εντελώς διαφορετικών χωρών, όπως οι ΗΠΑ, η Γουατεμάλα, η Βραζιλία και οι Φιλιππίνες, καταλήγει στα εξής συμπεράσματα: 1) τα ομοφυλόφιλα άτομα εμφανίζονται σε όλες τις κοινωνίες, 2) το ποσοστό των ομοφυλόφιλων φαίνεται πως είναι περίπου το ίδιο σε όλες τις κοινωνίες και παραμένει σταθερό με το πέρασμα του χρόνου, 3) οι κοινωνικοί κανόνες ούτε εμποδίζουν ούτε διευκολύνουν τις ομοφυλοφιλικές τάσεις, 4) οι ομοφυλοφιλικές υποκοουλτούρες εμφανίζονται σε όλες τις κοινωνίες που έχουν αρκετό πληθυσμό, 5) οι ομοφυλόφιλοι από διαφορετικές κοινωνίες έχουν πολλές ομοιότητες σε ό,τι αφορά στη συμπεριφορά και στα ενδιαφέροντά τους, 6) όλες οι κοινωνίες παράγουν ένα παρόμοιο συνεχές μεταξύ πολύ αρρενωπών και πολύ θηλυπρεπών ομοφυλόφιλων.

Για να ασχοληθής με ένα φαινόμενο απαιτείται προηγουμένως να το ορίσεις, κάτι που εδώ δυσκόλεψε τους επιστήμονες. Ποιος θα ορισθή ως ομοφυλόφιλος; Έρευνα δεκαετιών έχει δείξει ότι ο σεξουαλικός προσανατολισμός κυμαίνεται σε ένα συνεχές, από την αποκλειστική έλξη προς το άλλο φύλο μέχρι την αποκλειστική έλξη προς το ίδιο φύλο. Καθοριστικός σταθμός υπήρξε εδώ η διάσημη 'αναφορά Kinsey' στη μεταπολεμική Αμερική, που δημοσιεύθηκε το 1948, και η οποία αποκάλυψε, μαζί με το σεξουαλικό συνεχές, τη ρευστότητα των σεξουαλικών επιθυμιών. Σύμφωνα

ΤΙ ΕΙΝΑΙ;

με την έρευνα αυτή, οι ομοφυλοφιλικές και ετεροφυλοφιλικές τάσεις συνυπάρχουν στην πλειονότητα των ανθρώπων και οι σχετικές αναλογίες τους ποικίλλουν από την απόλυτη κλίση στην ετεροφυλοφιλία (σημείο 0 της βαθμολογικής κλίμακας) ως την απόλυτα ομοφυλοφιλική κλίση (σημείο 6 της κλίμακας). Κάθε ενδιάμεση βαθμίδα αντιστοιχεί σε μικρότερη ή μεγαλύτερη κλίση προς την ομοφυλοφιλία.

Επί 16.000 ατόμων, λοιπόν, η έρευνα έδειξε ότι ένα 4% των ανδρών ήταν αποκλειστικά ομοφυλόφιλοι από την εφηβεία, ενώ το 30% του συνόλου είχαν τουλάχιστον μία περιστασιακή ομοφυλοφιλική εμπειρία μεταξύ 16 και 55 ετών. Τότε οι ερευνητές είχαν πεισθή ότι σε όλους συνυπήρχαν ομοφυλόφιλα και ετεροφυλόφιλα στοιχεία, σε βαθμό που ποικίλλει, γι' αυτό και είχαν εκφρασθή με τον ακόλουθο επιγραμματικό τρόπο: «Οι άνδρες δεν διαιρούνται σε δύο διακριτούς πληθυσμούς, ομοφυλόφιλους και ετεροφυλόφιλους... Μόνο το ανθρώπινο μυαλό εφευρίσκει κατηγορίες και προσπαθεί να χωρέσει τα στοιχεία σε κουτάκια. Ο ζωντανός κόσμος είναι ένα συνεχές ως προς κάθε πτυχή του» (Kinsey, Pomeroy, & Martin 1948, σ. 639)³.

Η πρωτοποριακή για την εποχή της έρευνα του Kinsey και των συνεργατών του είχε δημιουργήσει για πολύ καιρό την εντύπωση ενός ποσοστού 10%, το οποίο έγινε τελικά σύνθημα για το ομοφυλόφιλο κίνημα⁴. Κατά την δεκαετία

³ Ο Kinsey απέφυγε να διαιρέσει τους ανθρώπους σε ομοφυλόφιλους και ετεροφυλόφιλους αλλά προτίμησε να χαρακτηρίσει αντίστοιχα την έλξη και την δραστηριότητα. Μάλιστα, επεσήμανε ότι κάθε εξήγηση που θα αναπτυχθή για την ομοφυλοφιλία θα πρέπει να λάβει υπόψη αυτό το 'συνεχές' (1948, σ. 428, βλ. και Young-Bruehl 2001).

⁴ Παρ' όλα αυτά, δεν έλειψε κάποια αμηχανία από το κίνημα των ομοφυλόφιλων, οι οποίοι αγωνίζονταν να εδραιώσουν στην κοινή γνώμη την